

## DEPOZIT SIYOSATIDA “DEPOZIT SUG’URTA”NING AHAMIYATI

Iroda Abdullaeva Bo`ltakovna

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Depozit siyosati bo'yicha xalqaro tajriba turli mamlakatlarda iqtisodiy sharoitlar, moliyaviy institutlar rivojlanishi va regulator siyosatiga bog'liq holda farqlanadi. Quyidabirnechtadavlatlarningtajribasibilantanishamiz:

AQSHdavlati.AqshdabankomonatlarinihimoyaqilishuchunFDIC

(federalsug'urtadepozitkorporatsiyasi) tashkiletilgan.Bu tizim har bir omonat hisobini maksimal ma'lum miqdorgacha (hozirda 250,000\$) sug'urtalaydi.

Singapur davlati.Singapur davlatida banklarning depozit siyosati Depozitlarni sug'urtalash sxemasi(DIS) orqali tartibga solinadi. Ushbu tizim omonatchilarni bank yoki moliya kompaniyasi muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda ularning jamg'armalarini himoya qilish uchun joriy qilingan.

1. Himoya miqdori: Singapur dollarida (SGD) saqlanadigan jamg'armalar uchun maksimal sug'urta summasi har bir bankda 100000 SGD ni tashkil etadi.

CPF(Markaziy jamg'arma fondi) bilan bog'liq hisobotlar, masalan, investitsiya yoki nafaqa hisoblari, alohida ravishda 100000 SGD gacha sug'urta qilinadi.

2. Sug'urta qamrovi: Oddiy omonat, hisob-kitob va muddatli omonat hisobvaraqlari sug'urta qamroviga kiradi.

Sug'urta qilinmaydigan mahsulotlar: xorijiy valyutadagi depozitlar, tuzilmaviy Sof foyda: DBS 2023-yilda 10,063 SGD miqdorida sof soyda ko'rgan bu 2022-yildagi 8,194 mln SGD dan yuqori natija hisoblanadi.depozitlar va investitsion mahsulotlar(aksiyalar, birlashgan jamg'armalar).

Bank a'zoli: Singapurdagi deyarli barcha banklar va moliya kompaniyalari to'liq DIS a'zolari bo'lib, omonatchilarning keng qamrovda ximoya qilinishini ta'minlaydi.

DBS bankning 2023- yil uchun konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotlariga ko'ra:

Umumiy daromad: Bankning umumiy daromadi 20,162 mln Singapur dollari bolib, bu 2022-yilga nisbatan 22% o'sishni ko'rsatadi. Ushbu daromad asosan sof foiz daromadi (13.642 mln SGD) va foizsiz daromad (6.520 mln SGD) hisobiga shakllangan.

3. Aktivlar va majburiyatlar: Bankning umumiy majburiyatlari: Bankning umumiy majburiyatlari va resurslari balansida 2023-yil oxiriga kelib yuqori barqarorlik saqlangan.

Dividentlari: Har bir aksiya uchun to'lanadigan dividend 2023-yilda oshgan va bu bank aksiyadorlari uchun ijobiy ko'rsatkichdir. (dbs.com sayti ma'lumotlari asosida) Germaniya davlatida.

Torsten Bekning 2002 yildagi "Depozitlarni sug'urtalash xususiy klub sifatida: Germaniya namunami?" (Deposit Insurance as Private Club: Is Germany a Model?) (Beck, 2002) tadqiqotida omonatlarni sug'urtalash bo'yicha nemis yondashuvi baholangan, uning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganilgan va boshqa mamlakatlar uchun namuna bo'la olish yoki yo'qligi muhokama qilingan.

Unga ko'ra, omonatlarni sug'urtalash moliyaviy barqarorlikning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bank muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda omonatchilar uchun xavfsizlik tarmog'ini ta'minlaydi va bankning ishlaymay qolish ehtimolini kamaytiradi. Aksariyat mamlakatlar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan omonatlarni sug'urtalash tizimlaridan foydalanadilar, ular banklarning badallari hisobiga moliyalashtiriladi va davlat idoralari tomonidan boshqariladi. Germaniya depozitlarni sug'urtalash bo'yicha xususiy klub modelini qo'llaydi, bu esa davlat sxemalaridan sezilarli darajada farq qiladi.

Banklar davlat, kooperativ va xususiy sektorlarga bo'lingan, har bir sektorda omonatlarni himoya qilishning o'z sxemasi mavjud:

- Jamoat banklari: Omonat kassalari va Landesbanken uchun o'zaro himoya tizimi tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.
- Kooperativ banklar: Sektor Ichida sug'urta fondi mavjud.
- Xususiy banklar: Omonatlarni qonuniy va ixtiyoriy sug'urtalash mavjud, mustaqil (markazlashmagan) ravishda boshqariladi.

Ushbu markazlashtirilmagan, sektorga asoslangan yondashuv Germaniyaning bank tuzilmasini aks ettiradi va har bir bank guruhida o'z-o'zini tartibga solishni kuchaytiradi.



1- jadval Germaniyaning xususiy depozit sug'urtasi xususiyatlari boshqa davlatlar bilan taqqoslaganda

| Xususiyatlar                                  | Germaniya                                                           | Yevropa ittifoqi               | AQSh               | Jahon o'rtacha ko'rsatkichi                                 |
|-----------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|--------------------------------|--------------------|-------------------------------------------------------------|
| Ochiqlik                                      | Ha                                                                  | Ha                             | Ha                 | 68 mamlakat                                                 |
| Qoplash chegarasi                             | Kapitalning 30%                                                     | 20 000 EKYu                    | 100 000 USD        | Odam boshiga yalpi ichki mahsulotning uch barabari          |
| Birgalikda sug'urta qilish                    | Yo'q                                                                | 10%                            | Yo'q               | 68 mamlakatdan 17 tasida birgalikda sug'urta mavjud         |
| Chet el valyutasidagi depozitlar qoplanadimi? | Xa                                                                  | Yo'q, istisno qilinishi mumkin | Ha                 | 68 mamlakatdan 48 tasida qoplanadi                          |
| Banklararo depozitlar qoplanadimi?            | Yo'q                                                                | Yo'q                           | Ha                 | 68 mamlakatdan 18 tasida qoplanadi                          |
| Moliyalashtirish                              | Moliyalashtiriladi, lekin qo'shimcha mablag'lar chaqirilishi mumkin | Belgilanmagan                  | Moliyalashtiriladi | 68 mamlakatdan 58 tasida moliyalashtiradigan sxemala mavjud |
| Moliyalashtirish manbai                       | Faqat banklar                                                       | Belgilanmagan                  | birgalikda         | Xususiy: 15,<br>birgalikda: 51,<br>Davlat: 1                |
| Boshqaruv                                     | Xususiy                                                             | Belgilanmagan                  | Davlat             | Xususiy: 11,<br>Birgalikda: 24,<br>Davlat: 33               |
| A'zolik                                       | Ixtiyoriy                                                           | Majburiy                       | Majburiy           | 68 mamlakatdan 55 tasida majburiy                           |
| Risk uchun mukofot                            | Ha                                                                  | Belgilanmagan                  | Ha                 | 68 mamlakatdan 21 tasida risk uchun mukofot mavjud          |

Manbalar: Demirgüç-Kunt va Sobaci (2000), Bundesverband deutscher Banken (1999).



Nemis modelining kuchli tomonlari:

- Xatarlarni taqsimlash va javobgarlik: Har bir sektordagi banklar o'zaro nazorat va tavakkalchiliklarni boshqarishni rag'batlantirib, muvaffaqiyatsizliklar uchun xarajatlarni birgalikda ko'taradilar.
- Barqarorlik va chidamlilik: Tizim tarixan inqirozlar paytida mustahkamligini namoyish etib, keng tarqalgan vahimaning oldini olishga yordam berdi.
- Moslashuvchanlik: Sektorga oid sxemalar tegishli bank guruhlarining operatsion realliklariga moslashtirilgan.

Nemis modelining kamchiliklari:

- Murakkablik: bir nechta sxemalarning mavjudligi omonatchilar o'rtasida samarasizlik va chalkashliklarga olib kelishi mumkin.
- Sektorlararo zaifliklar: Tizimli inqirozlarda bank sektorlarining o'zaro bog'liqligi alohida sxemalarning mustahkamligini buzishi mumkin.
- Qamrovning tengsizligi: Omonatlarni himoya qilish chegaralari va kafolatlari sektorlar bo'yicha farq qiladi, bu esa ba'zi omonatchilarni noqulay ahvolga solishi mumkin.

Beck (2002) nemis modelini AQSh (FDIC) yoki Yevropa Ittifoqi tizimidagi kabi global miqyosdagi boshqa omonatlarni sug'urtalash tizimlari bilan solishtirgan. U nemis yondashuvi turli bank tuzilmalariga ega bo'lgan mamlakatlarga o'tkazilishi mumkinmi yoki uning muvaffaqiyati Germaniyaning o'ziga xos institutsional kontekstga bog'liqligi yoki yo'qligini baholaydi.

Bek ijro organlari nemis modelidan olishi mumkin bo'lgan saboqlarni, xususan, banklarni depozitlarni sug'urtalashni boshqarish va moliyalashtirishga bevosita jalb qilishning afzalliklarini muhokama qiladi. Shuningdek, u tizimli barqarorlikni ta'minlash uchun markazsizlashtirishni kuchli nazorat mexanizmlari bilan muvozanatlash muhimligini ta'kidlaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Germaniya modeli sezilarli kuchli tomonlarga ega bo'lsa-da, uning boshqa mamlakatlarda qo'llanilishi bank sektori tarkibi, tartibga solish salohiyati va moliyaviy tizimning kengroq tuzilishi kabi omillarga bog'liq. Tarqoq bank sektorlari yoki kuchli o'z-o'zini tartibga solish an'analariga ega bo'lgan mamlakatlar uchun nemis modeli davlat boshqaruvi tizimlariga munosib muqobil bo'lishi mumkin.



Falko Fecht, Stefan Thum va Patrik Veberlarning “Fear, deposit insurance schemes, and deposit reallocation in the German banking system” (Germaniya bank tizimida mijozlar havotiri, depozitlarni sug'urtalash sxemalari va depozitlarni qayta taqsimlash) (Fecht va b., 2019) mavzusidagi tadqiqoti nemis bank tizimidagi depozitlarni qayta taqsimlash dinamikasini o'rganib, omonatlarni sug'urtalash sxemalarining roliga hamda omonatchilar orasida havotirga asoslangan xatti-harakatlarning paydo bo'lish sabablariga e'tiborni qaratadilar.

Bank tizimlari asosan omonatchilarning ishonchiga tayanadi, chunki to'satdan pullarning olib ketilishi banklarni, hatto to'lovga qodir bo'lganlarini ham beqarorlashtirishi mumkin. Ushbu hodisa odatda “bankdan qochish” (bank runs) deb ataladi. Depozitlarni sug'urtalash sxemalari omonatchilarni ishontirish va ma'lum darajadagi jamg'armalarni kafolatlash orqali vahimalarning oldini olish uchun amalga oshiriladi. Germaniya bank tizimi o'zining xilma-xilligi, jumladan, davlat, kooperativ va xususiy banklarning har biri turli xil sug'urta mexanizmlariga ega bo'lganligi sababli qiziqarli misollarni taqdim etadi.

Bank barqarorligiga nisbatan havotir yoki ishonchsizlik depozitlarni qayta taqsimlashga olib kelishi mumkin, bunda mijozlar o'z mablag'larini xavfli deb hisoblagan banklaridan xavfsizroq muqobillarga o'tkazishadi. Ushbu tadqiqot, taxminan, real yoki ba'zida asossiz (masalan, mish-mishlar yoki kengroq iqtisodiy noaniqlik asosida) havotirlar ta'sirida omonatchilarning mablag'larini turli bank sektorlari o'rtasida qayta joylashtirishlariga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganadi. Shuningdek, depozitlarni kafolatlashning yuqoridagi sabablarni bartaraf etishdagi o'rnini ham tahlil qiladi.

Germaniya bank tizimi bir nechta omonatlarni sug'urtalash tizimlari bilan ishlaydi:

- Davlat banklarining o'z himoya mexanizmlari mavjud.
- Kooperativ banklar o'zaro yordam tizimidan foydalanadilar.
- Xususiy banklar depozitlarni qonuniy va ba'zan qo'shimcha ixtiyoriy sug'urta qilish sxemasiga tayanadi.

Bu farqlar stress davrida omonatchilarning xatti-harakatlarida o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Mualliflar moliyaviy-iqtisodiy inqiroz yoki boshqa alohida stress vaziyatlardagi empiric faktlarga tayanib, Germaniya banklarida depozitlar qayta taqsimlanishini miqdoriy tahlil hamda keyslar asosida o'rganganlar va quyidagi xulosalarga kelganlar:



- Depozitlarni sug'urtalash sxemalari havotirlardan kelib chiqqan qayta taqsimlanishlarni kamaytiradi, ammo yo'q qilmaydi.
- Joriy banklarida mavjud himoya tizimi qonuniy jihatdan asoslangan bo'lsa ham, omonatchilar yanada kuchliroq obro'ga ega bo'lgan yoki mustahkamroq sug'urta sxemalariga ega bo'lgan banklarni ma'qul ko'rib qolishlari mumkin.
- Tizimli hodisalar (masalan, 2008 yilgi moliyaviy inqiroz yoki Evrozona qarzi inqirozi) depozit harakatida havotirlarni kuchaytiradi.

Tadqiqot xulosalari asosida ijro organlariga quyidagi tavsiyalarni ham berishgan:

- Siyosatchilar depozitlarni sug'urtalash sxemalarida shaffoflik va ishonchni ta'minlashlari kerak.
- Depozitlarning ortiqcha qayta taqsimlanishini kamaytirish uchun banklar o'zlarining barqarorligi va reputatsiyasini samarali tarzda oshirishlari kerak.
- Omonatchilar psixologiyasining anglanishi regulyatorlarga moliyaviy barqarorlikni saqlash uchun yaxshiroq himoya choralari ishlab chiqishda yordam beradi.

Depozit sug'urtasifuqarolar va korxonalar omonatlarini xavfsiz saqlashni ta'minlovchi muhim moliyaviy mexanizmdir. Quyida uning asosiy ahamiyati keltiriladi:

1. Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash: Deposit sug'urtasibanklar va omonatchilar o'rtasida ishonchni oshiradi, bu esa moliyaviy tizim barqarorligini mustahkamlaydi.
2. Fuqarolarni himoya qilish: Bank muammolari yuzaga kelganda, omonatchilar o'z mablag'larini yo'qotishdan himoyalanaadi.
3. Bank tizimiga ishonchni oshirish: Sug'urta orqali odamlar banklarda omonat ochishga ko'proq moyil bo'yladi, bu iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi.
4. Inqiroz xavfini kamaytirish: bankdagi moliyaviy inqiroz vaqtida omonatchilarning vahimasi kamayadi, bu tizimdagi uzilishlarning oldini oladi.

Takliflar

1. Sug'urta qamrovini kengaytirish: Depozit sug'urtasining maksimal miqdorini ko'paytirish orqali ko'proq odamlarning manfaatlarini himoya qilish
2. Aholini xabardor qilish: Depozit sug'urtasi bo'yicha keng ko'lamli tushuntirish ishlari olib boorish, ayniqsa qishloq joylardagi aholiga e'tibor qaratish zarur.

3. Regulyator nazoratini kuchaytirish: Sug'urta kompaniyalari va banklar o'rtasidagi jarayonlarning shaffofligini oshirish uchun qat'iy nazorat tizimini joriy qilish.
4. Yangi texnologiyalarni jalb qilish: Depozit sug'urtasini boshqarishda raqamli yechimlardan foydalanish, bu jarayonni yanada tez va samarali qiladi.
5. Rezerv fondlarini mustahkamlash: Favqulodda holatlar uchun sug'urta jamg'armalarini yetarli darajada shakllantirish muhim.

Xulosa qilib aytganda, deposit sug'urtasi moliyaviy tizimning ajralmas qismi bo'lib, aholini himoya qilish va bank tizimiga bo'lgan ishonchini oshirish muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, uningsamaradorligini oshirish uchun davlat va xususiy sektorning faol hamkorligi zarur.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Omonov A.A, Qoraliyev T.M. Pul va banklar. Darslik.-T-IqtisodMoliya, 2018y
2. Abdullayeva Sh.Z Bank ishi Toshkent-Moliya 2003
3. Demirgüç-Kunt va Sobaci (2000), Bundesverband deutscher Banken (1999).
4. Bankovskaya sistema v sovremennoy ekonomike:uchebnoye posobie/pod red. Prof. O.I. Lavrushina-M: KNORUS,2011
5. KlimovichV.P Osnovie bankovskogo audita:uchebnik.-M:FORUM:Infra\*-M,2005. S.-4